

LA MONEDA DEL REGNE VISIGÒTIC (C. 420-714)

Ruth Pliego

Universitat de Lisboa

La pressió exercida a les fronteres pels anomenats pobles bàrbars va ser sens dubte un dels factors que més van influir en la configuració de les fases més avançades de l'Imperi romà, que va contribuir de manera decisiva a la seua posterior fragmentació i caiguda. Els esdeveniments que es van succeir des que els visigots van travessar el *limes* romà el 376, els van portar a protagonitzar episodis destacats com la batalla d'Adrianòpolis (378) i el saqueig de Roma (410). Després de servir com a *foederati* de l'emperador en la seua lluita a la península Ibèrica contra els grups bàrbars que havien travessat els Pirineus l'any 409, es van convertir en el primer poble que va aconseguir establir-se dins de les fronteres de l'Imperi en desplegar, al sud de França, el regne de Tolosa (c. 418-507).

La moneda visigoda des de les encunyacions tolosanes fins a Àkhila I

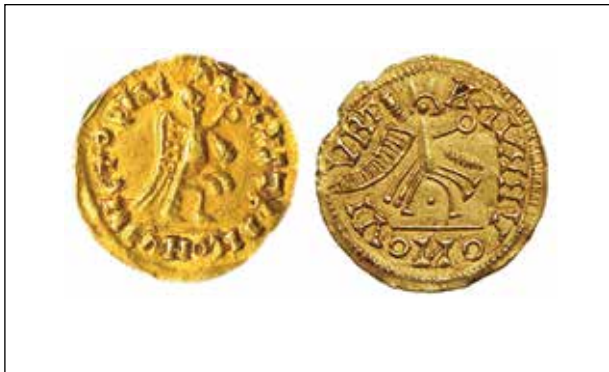
Els visigots devien estar habituats al concepte dels diners i a l'ús de la moneda, ja que la seua relació amb els romans venia de lluny. No obstant això, no degué de ser fins al regnat de Teodoric I (418-451) quan van començar a emetre's les primeres monedes visigodes. Aquestes primeres encunyacions van imitar la moneda oficial romana, per la qual cosa no sols es va copiar la llegenda d'aquestes monedes, inclòs el nom i títol de l'emperador, sinó també les seues tipologies. Seguint aquests models, els anversos dels seus sòlids van ser ocupats pel bust de l'emperador vident, i els successius reversos triats mostren el propi emperador en actitud victoriosa, ja siga sobre un captiu o sobre una serp amb cap humà. No obstant això, la tipologia preferida per als sòlids d'imitació va ser la de l'emperador amb vestimenta militar, a l'anvers, i Victòria amb creu llarga, al revers, que es va mantindre sense canvis fins que aquesta denominació va deixar d'encunyar-se

◀ [DALI] Trient de Leovigild amb llegenda *Rex Inclitus*. Tresor de Mérida, CSIC. [CENTRE] Trient de Leovigild de *Toledo* amb tipus de Victoria-xitxarra. Col. Particular. [BAIX] Trient de Leovigild de *Reccopolis*. Tresor de Mérida, CSIC

[DALT] Trient visigot de Teodoric II o Euric a nom de Libi Sever (461-465). Bibliothèque National de France, París.

[BAIX] Trient visigot d'Alaric II a nom d'Anastasi (British Museum) i trient de Leovigild ant. 579. Arxiu Municipal de Sevilla.

poc abans del regnat de Leovigild. D'aquesta primera etapa es coneixen sòlids a nom dels diferents emperadors occidentals, des d'Honorí a Libi Sever, i dels orientals, des de Lleó I a Justinià I.

En aquesta primera fase (c. 420-c. 568) no sols es van encunyar sòlid sinó també algunes siliques i els seus divisors —generalment a nom d'Honorí—, i seguint la tendència que venia produint-se en l'Imperi des de principis del segle V, els visigots també van encunyar trients. La tipologia més habitual que van usar els visigots per als seus trients d'imitació va ser la que presenta una creu dins de lloreja en el revers, que es correspon amb la tipologia més estesa dels trients oficials occidentals. No obstant això, a diferència del que s'ha comentat respecte al sòlid, els visigots, des de molt prompte, van començar a introduir novetats pel que fa a la tipologia del trient. Aquestes novetats no respondran a la creació de nous tipus sinó a l'elecció d'aquests, que produeixen emissions que deixaran de seguir els prototips de les denominacions romanes contemporànies. És el que succeeix amb els trients visigots amb revers de Victòria amb llarga creu, que no té prototip oficial per a aqueixa denominació. Coneixem trients visigots amb aquesta tipologia a nom de Valentinià III, Libi Sever, Zenó i Basilisc. La rellevància de la dita tipologia per als visigots és evident ja que, com s'ha vist, també és la preferida per als reversos dels seus sòlids. Segons la nostra opinió, l'elecció d'aqueixa tipologia pròpia de Gal·la Plàcidia podria vindre a recordar la vinculació del poble visigot amb l'Imperi romà a través de la unió matrimonial de l'emperadriu amb Ataülf (414), en un intent de legitimar la preeminència visigoda respecte a la resta dels pobles bàrbars.

A diferència d'aqueixa discreta innovació, la transformació més significativa en la moneda visigoda de l'etapa tolosana va tindre lloc en el regnat d'Alaric II (484-507), quan la tipologia de la Victòria amb palma i corona es va imposar amb exclusivitat en els trients visigots, que es va estendre fins al regnat de Leovigild (c. 568-586). Aquesta a més va tindre un gran èxit i la seua imitació que altres pobles en feren, fonamentalment burgundis i francs, va suposar un avanç important en el panorama monetari bàrbar. Associada tal com el seu nom indica a les victòries militars, no pareix que la seua representació tinguera un gran significat per als visigots, ja que s'observa com va experimentant una gradual evolució que la va assimilant a un insecte, d'ací que se la denomine tradicionalment «sèrie de la xitxarra», o de la «Victòria-xitxarra». Recentment, hem assenyalat que aquesta representació va poder haver sigut intencionada, apel·lant a la xitxarra com un element iconogràfic conegut entre les gents del període de les grans migracions. Per la nostra part considerem que els visigots van triar aquesta tipologia entre el repertori iconogràfic romà, perquè era una tipologia pròpia de Valente, l'emperador que va obrir les portes de l'Imperi l'any 376, i els va permetre assentar-se en la llavors abandonada província de Tràcia. Devia ser, per tant, una altra al·lusió al seu llarg passat vinculat a l'Imperi i la seua legitimitat com a hereus.

Els primers passos de la moneda visigoda hispànica (c. 568-584)

Durant el regnat de Leovigild es va assistir a tot un seguit de canvis que van incloure importants innovacions

i que, analitzades globalment, fan la sensació que la monarquia estiguera tantejant diferents possibilitats fins a donar amb la moneda formalment adequada per a les seues necessitats. En la pràctica, poguera ser que aqueixos tantejos no respongueren més que a la falta de capacitat d'adaptar de manera efectiva les indicacions del rei entre els diversos tallers que havien d'estar produint moneda fins aleshores. Però és evident que l'opinió del monarca durant aquest període va experimentar canvis importants que van ser decisius en la concepció institucional d'aquest, que també es van reflectir en la moneda, on l'assumpte religiós era el més destacat.

Va haver de ser poc abans del regnat d'aquest monarca quan el sòlid va deixar d'encunyar-se, ja que no es coneixen sòlids a nom de l'emperador Justí II (565-578). Pel que fa als trients, en els anversos es continuarà usant el bust de l'emperador tocat amb l'*stephanos* o banda perlada, mentre la Victòria-xitxarra dels reversos va arribar molt evolucionada al regnat de Leovigild (c. 568-586). Aquesta denominació experimentarà una doble evolució que ha de ser entesa en el context de la Guerra Civil (579-584) mantinguda per Leovigild amb el seu fill i primogènit, Hermenegild, i els distints àmbits d'ocupació i actuació de cadascun dels bans a la península Ibèrica.

L'any 579, Hermenegild, convertit al catolicisme a la ciutat d'*Hispalis* on exercia de governador de la Bètica, es va rebel·lar contra son pare, el rei Leovigild, i va iniciar un conflicte que va durar diversos anys i que va suposar importants canvis a tots els nivells. L'amonedament visigot experimentarà canvis notables tant pel que fa a la tipologia com a les llegendes. Amb relació a aquestes úl-

Trient d'Hermenegild (British Museum).

times, si fins aleshores havien sigut imitades, amb més o menys fidelitat, tant el nom com la nomenclatura imperial en sòlids i trients, i per tant l'al·lusió en poder continuava fent referència a l'emperador, durant el regnat de Leovigild es va començar a incloure el nom del monarca visigot. Sense entrar a discutir si va ser a iniciativa del rei legítim o bé del rebel Hermenegild, la veritat és que les dues emissions conegudes d'aquest últim inclouen el seu nom en les llegendes.

En una d'aquelles, tal vegada la primera cronològicament parlant, Hermenegild va gravar un missatge clarament religiós: «*Ermenegildi Regi A Deo Vita*», tradicionalment interpretat com 'Done Vida Déu al Rei'. Si bé s'ha proposat que el terme *Regi* deu ser *Regia* i que deu al·ludir la ciutat d'*Hispalis* i no a Hermenegild, el títol *Rex* sí s'inclou clarament en l'altra emissió: «*Ermenegildi Rex Inclit(us)*». La tipologia dels reversos és en ambdós casos la Victòria-xitxarra. Encara que considerada per la investigació com un pretext que ocultava les ànsies de poder de la facció d'Hermenegild, la diferència de credos,

catòlic enfront d'arrià, devia haver pogut ser utilitzada com la *causa belli* del dit conflicte i influir decisivament en aquestes insòlites al·lusions religioses. Es coneixen molt pocs exemplars a nom d'Hermenegild i encara que en els últims anys han aparegut dues noves peces de la tipologia amb llegenda religiosa, només es coneix la moneda del British Museum ja que el conservat al Museu Arqueològic Nacional es va perdre durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939).

A part de la indubtable novetat que suposen les emissions del rebel Hermenegild, van ser, no obstant això, les del rei legítim, les que presenten majors innovacions. Les més destacades venen de la mà de les llegendes ja en l'esmentada substitució del nom de l'emperador pel seu propi —*Leovigildus Rex Inclitus*—, que presenten diverses combinacions que mostren sempre la tipologia de revers: Victòria-xitxarra. Per un altre costat, es van produir altres dues novetats importants: d'una banda, es va adoptar, per als reversos, l'acabada d'estrenar tipologia de la creu sobre grades, introduïda per l'emperador Tiberi II (578-582); d'una altra, es comença a incloure el nom de seca en els reversos de les monedes, quelcom que es va convertir en una de les característiques més representatives de l'amonedament visigot enfront de la d'altres pobles, que van arribar a encunyar-se quasi en un centenar d'elles.

Si, fins a dates relativament recents, la victòria de Leovigild sobre el seu rebel fill a *Emerita*, l'any 582 —segons el testimoni de l'obra *Liber Vitas Patrum Emeritensium*— podria considerar-se el moment en què es degueren de materialitzar ambdues innovacions monetàries en els reversos —tipus creu sobre grades i seca—,

l'existència d'un exemplar híbrid, amb aqueixa tipologia de revers i la llegenda habitual de «*Rex Inclitus*» per a les emissions amb Victòria-xitxarra en compte de seca, parla potser d'una simultaneïtat en l'adopció d'aquestes novetats. De la mateixa manera, també molt recentment, hem tingut l'oportunitat d'estudiar un exemplar amb tipus de revers Victòria-xitxarra, que no obstant això inclou el nom de la seca, *Toleto*, i que confirma l'existència d'una peça semblant mencionada ja pel pare Flórez.

Per un altre costat, la resposta monetària de l'irat pare a la llegenda religiosa d'Hermenegild, també va tindre al·lusions cristianes. Això s'observa no sols en l'esmentada adopció de la creu sobre grades per als seus reversos, sinó també en el rosari de llegendes que grava en les seues encunyacions a mesura que va obtenint victòries sobre les ciutats aliades a la causa d'Hermenegild. Així: «*Cum Deo Roda*», «*Cum Deo Italica*» i «*Cum Deo Optinuit Spali*». Leovigild va utilitzar l'associació de la creu sobre grades i el nom de seca almenys en nou ciutats més, així a: *Barcinona*, *Cesaragusta*, *Tirasona*, *Reccopoli*, *Toleto*, *Elvora*, *Emerita* i *Elissa*.

L'estandardització de la moneda visigoda (c. 584-649)

Cap als últims anys del mandat de Leovigild, probablement després de la reconquesta de Còrdova c. 584, en el marc del conflicte mantingut amb el seu fill Hermenegild, la moneda visigoda va quedar sistematitzada de manera contundent a tots els nivells: tipològic, amb el bust de front del monarca, tant en l'anvers com en el revers; epigràfic, amb llegendes centrades en l'eix vertical i un clar missatge: nom del monarca i títol *Rex* per a l'anvers, epítet

real i nom de seca en el revers, i metrològic, perquè la nova tipologia va comportar l'abandó del patró bàrbar el trient de la qual pesava 1,30 g, per a adequar-lo a l'oficial romanobizantí d'1,516 g. Aquesta última reforma monetària de Leovigild degué marcar la producció monetària visigoda feta posteriorment, fins al punt que l'estil monetari estandarditzat impost llavors, es va convertir en un tret característic del Regne visigot, molt diferent de l'amonedament que van mostrar altres pobles.

La moneda resultant d'aquesta última reforma de Leovigild es va desplegar pràcticament sense canvis fins al regnat de Khindasvint (642-649). Es tracta d'un període de relativa homogeneïtat en què la tipologia bàsica del bust de front va continuar inspirant-se en la iconografia romana. En aquest sentit, és evident que un dels trets que els visigots volen plasmar en les seues monedes va ser precisament la seua *romanitas*, aspecte que, com s'ha vist, és possible rastrejar fins i tot en l'elecció tipològica de les encunyacions de l'etapa tolosana. De fet Leovigild no sols va adoptar temporalment la creu sobre grades de Tiberi II per als reversos d'una de les seues sèries, sinó que, en la seua reforma definitiva, el bust del monarca va ser tocat amb la *stemma* o 'corona tancada', també introduïda pel mateix emperador. No obstant això, si bé és cert que els visigots van adoptar tipus romans per a les seues encunyacions, la simplificació tècnica d'aquests és tan acusada que dona com resultat un estil propi i característic, enormement simple, directe i parc. A pesar d'això els seus elements no deixen de ser recognoscibles, i mostren un destacat sentit de la proporció en què cada element ocupa el seu lloc. D'altra

Trient de Leovigild de *Toledo*. American Numismatic Society

banda, ahora que s'hi adopten els tipus romans, no se'ls pot negar un sentit tremendament creatiu que fins i tot és evident en l'etapa que s'estén fins al regnat de Khindasvint, en la qual, sobre l'homogeneïtat imposada pel bust de front, s'observa un intent de dotar de personalitat regional les encunyacions.

L'envol de la moneda visigoda: des de mitjans del segle VII fins al final del *Regnum*

La mencionada dicotomia entre tradició i innovació, que en la pràctica es tradueix en l'existència d'una indiscutible dualitat en la moneda visigoda entre préstecs iconogràfics imperials i creació tipològica, és una característica que serà més evident en la fase que inaugura el regnat conjunt de Khindasvint i Recesvint, i que es va estendre fins al final del període visigot. Així, mentre aqueix regnat, i sobretot el de Recesvint en solitari, va estar marcat pel retorn als models clàssics d'època de Leovigild —inclosa la seua efímera tipologia de creu sobre grades,

que ja no abandonaria els reversos fins al final del període—, en aquesta última etapa monetària s'hi van produir importants transformacions.

Moltes d'aquestes van tindre lloc a partir del regnat de Vamba (672-680), a més quan el nivell d'esquematisació dels tipus va aconseguir cotes extraordinàries. El seu regnat està considerat com el moment àlgid en què el caràcter sacre de la monarquia es fa més evident i que coneixem gràcies a la *Historia Wambae* de Julià de Toledo († 690). En tota aqueixa obra s'adverteix l'origen diví de la reialesa basat en la seua doctrina bíblica, un dels aspectes del qual és el cerimonial de la unció real adoptada per la monarquia visigoda que pren com a model la unció del rei David. Hem de remarcar, d'un costat, que la descripció de Julià de Toledo sobre la unció de Vamba es converteix en la primera narració sobre uncions reials a tot Europa occidental, la qual cosa va influir en l'adopció d'aquest ritual per altres poders, principalment el carolingi; de l'altre costat, és destacat que es pot rastrejar el simbolisme d'aquesta teoria politicoreligiosa en el repertori de monedes de Vamba.

En efecte, és a partir d'aquest monarca quan els símbols de la reialesa es mostren de manera més evident en les monedes, simbolisme que adquireix tot el seu sentit en el context d'un esdeveniment com poguera ser la unció real de Vamba a *Toledo*, l'any 672 o 673, o amb la seua victòria militar sobre Paulus, l'any 673. En aquest període es torna a mirar a l'Imperi i s'adopten ara els nous models oficials bizantins vigents. La corona tancada, la *stemma*, introduïda en els temps de Leovigild, es fa més detallada, a vegades rematada en xicotetes esferes o en una creu.

Però també apareixen profusament altres símbols com el ceptre —o creu processional— o la flor de lis, tant en les llegendes com en la tipologia, i que està repleta de simbolisme relacionat amb Jesucrist i, per tant, amb la reialesa bíblica. No és casualitat que va ser també a partir de Vamba quan es va adoptar el «*In nomine Domini*» —abreviada de diverses maneres i separades en la majoria dels casos per glòbuls— com a fórmula d'inici de les llegendes de l'anvers.

En aquest interès per mostrar el caràcter sacre de la monarquia, en els temps d'Ervigi (680-687) va tindre lloc una important innovació tipològica que es va sumar al repertori monetari visigot: el Crist en majestat, que apareix amb un nimbe cruciforme que sorgeix del seu cap. Considerant que els bizantinistes tenen dades per a afirmar que aquesta tipologia només va ser introduïda en l'amonedament bizantí en el segon mandat de l'emperador Justinià II (685-695; 705-711), posant-la en relació amb el cànon 83 del concili de Trull de 692, és possible considerar Ervigi com el primer monarca de la cristiandat a utilitzar la iconografia de Crist pantocràtor en els seus amonedaments. Recentment hem plantejat que tal vegada hi haja una altra representació de Crist en el repertori d'Ervigi, encara que en una actitud diferent. Si, en el cas del Crist en majestat, disposem del relleu de l'església de Quintanilla de las Viñas (Burgos) com a prototip present en una altra manifestació artística, la seca d'*Ispali*, entre les tipologies usades per aquest monarca, disposa d'una que s'assembla a la figura representada a la *Placa de las Tamujas* (Malpica, Toledo). Com s'observa en la figura inferior, el cabell adopta la mateixa forma que el de

Anvers de trient de Vamba de Toledo.
(Kung. Myntkabinettet Nationalmuseum, Stockholm)

la figura de la placa i fins i tot el mantell que vesteix el personatge és atípic del tot, si el comparem amb el que mostren els bustos reials.

S'hi observa, per tant, un avanç cap a la creació tipològica monetària que és més que evident en els últims reis visigots: Roderic i Àkhila II. La *Crònica* de 754 conta que, a la mort de Vítiza (710), va haver un interregne d'uns quants mesos en què Hispània va haver de sumir-se en una situació caòtica fins que Roderic va accedir al tron, probablement a través d'un procediment il·legal, a la vista de les paraules que utilitza l'autor de dita crònica. Aquest fet va haver de provocar l'esclat d'una guerra civil contra un altre grup de la noblesa, tal vegada partidari de col·locar en el tron algú pertanyent al llinatge de Vítiza o de la seua facció. La veritat és que molt probablement Roderic no va poder fer-se amb tot el territori del Regne de Toledo, la qual cosa pot explicar l'existència d'un reg-

[DAL] Anvers de trient d'Ervigi d'Emerita (Kung. Myntkabinettet Nationalmuseum, Stockholm). Rellu de Crist en majestat, Església de Quintanilla de las Viñas (Burgos).

[BAIX] Placa de las Tamujas (Malpica, Toledo) i anvers de trient d'Ervigi d'Ispli.

nat independent en el nord-est de la península Ibèrica i Narbona, sota Àkhila II.

Les escasses monedes conegudes de Roderic (711) mostren el bust del monarca tocat amb una original corona apuntada amb dues banyes. Curiosament tenim una representació de Roderic quasi contemporània en un fresc que decora els banys romeus de Qusayr 'Amra, al desert de Jordània, datada entre 720 i 724, anys del govern de Yazid ibn Abdal Malik. En aqueix fresc, Roderic apareix al costat de personalitats importants com el propi emperador bizantí, el negus d'Abissínia i Khosrau, rei dels sasànides. En un altre testimoni quelcom posterior es representen diversos monarques visigots amb un tocat molt semblant al que mostra Roderic en les seues encunyacions. Es tracta del *Codex Vigilianus* o *Albeldensis*, conservat a la Biblioteca de l'Escorial i datat cap al segle X, que, exceptuant les monedes, inclou la representació més antiga dels reis visigots.

També alguna de les tipologies monetàries d'Àkhila II resulta sorprenent. Aquest monarca és conegut exclusivament per una versió del *Laterculus Regum Visigothorum* a més de per les seues encunyacions en diverses seques de la *Tarraconensis* —*Cesaragusta, Gerunda i Tarracona*— a més de a Narbona. Les tipologies utilitzades són les pròpies de la moneda anterior característica d'aqueixa província, a excepció d'una d'aquestes de Narbona, on

Trient de Roderic d'Egitania.
Museu de Conimbriga.

Trient d'Akhila II de Narbona.
Museu Arqueològic Nacional.

pareix que representa una àguila. Si la nostra percepció és encertada, es deu tractar no sols d'una tipologia sense precedent sinó de la mateixa concepció que parla del tipus que deu demostrar que la moneda dels moments precedents a la fi del Regne visigot començava a prendre un rumb molt allunyat dels models imperials.

* * *

En resum, lluny de ser imitativa, homogènia i repetitiva, creiem haver mostrat que la moneda visigoda disposa d'una rica i variada iconografia monetària. Encara

que tracta de manifestar la seua *romanitas*, sobretot en les primeres encunyacions tolosanes, i és evident la seua mirada al repertori iconogràfic de l'Imperi, la dita mirada no es tradueix en fidels còpies, sinó que s'observa una adaptació en què la pròpia tècnica deixa pas a un estil propi molt característic. D'una banda, la seua inspiració romana no és estesa en el temps i encara que renovada en l'època de Vamba, açò es produeix alhora que la innovació tipològica, evident en els temps d'Ervigi. D'altra banda, tant el tocat bicorn de Roderic, com la possible elecció d'un tipus parlant per a una emissió narbonesa d'Àkhila II, dona mostres que la moneda visigoda tractava de consolidar-se en la seua especificitat i a ella es dirigia just abans de la conquesta omeia del 711.